

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز با عنوان:
A Landscape Look to Zurkhaneh, Reasons of its Creation and its Functions
در همین شماره مجله به چاپ رسیده است.

مقاله پژوهشی

نگاه منظرین به زورخانه، دلایل ایجاد و کارکردهای آن

مهدی باصولی*

دکتری مدیریت گردشگری، عضو هیئت علمی جهاد دانشگاهی، تهران، ایران.

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۰۱/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۷/۰۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۱/۱۴

چکیده

بیان مسئله: زورخانه مکانی برای ورزش و تعالی شخصیت در ایران قدیم بوده است. محلی که در پیدایش و چرایی آن ابهام فراوانی وجود دارد. ولی این ابهام مانع به وجود آمدن اشتراکاتی در نظریات مربوط به زورخانه نشده است. کارکردهای فراورزشی زورخانه در اجتماع ایران قدیم، که در تمامی نظریات به آنها توجه شده، باعث اهمیت مضاعف این عنصر مهم در شهر ایرانی می شده است.

هدف پژوهش: در این مقاله با هدف بررسی منظرین زورخانه، به نظریات متفاوت مربوط به پیدایش زورخانه پرداخته شده و کارکردهای زورخانه جهت بررسی آن به عنوان منظر، مورد تحلیل قرار گرفته است.

روش پژوهش: روش مورد استفاده در این تحقیق، توصیفی - تحلیلی بوده و مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای بر مبنای جمع‌آوری کتب و مقالات معتبر صورت پذیرفته است.

نتیجه‌گیری: نظریات مختلفی زمان تشکیل زورخانه را در گستره تاریخ ایران، از آیین مهر تا دوران صفویه نسبت می‌دهند و هر کدام دلایل و نمادهایی را برای این استدلال بیان کرده‌اند. در بررسی منظرین زورخانه، مشخص شده است که زورخانه دارای کارکردهای متفاوتی مانند محلی اجتماعی برای گردهم آمدن، ترویج و تبلیغ مذهب، تعلیم و تربیت، آموزش و فرهنگ‌سازی، کمک و حمایت مردم و برگزاری آیین‌ها و مراسم مختلف علاوه بر ورزش بوده است. مرور این کارکردها می‌تواند زورخانه را نه به عنوان یک مکان تاریخی بلکه به عنوان یک منظر فرهنگی منحصر به فرد مطرح کند.

واژگان کلیدی: زورخانه، نگاه منظرین، دلایل، کارکرد.

مقدمه

مذهبی و ... که در هر برهه از تاریخ ایران برون‌دادهای مؤثر و پرننگی داشته است. آنچه از اسم زورخانه بر می‌آید، محل زورآزمایی و غلبه بر حریف و تمرین بدین منظور بوده است (ره‌آورد، ۱۳۳۵، ۱۴۳). در ساده‌ترین تعریف، زورخانه جایی بوده که مردان در آن ورزش می‌کردند و بیشتر در کوچه پس کوچه‌های شهر ساخته می‌شده است (صدیق ایمانی، ۱۳۴۳، ۶). ورزشگاه سنتی ایران که در آن ورزشکاران

زورخانه نمادی مهم در ساختار شهری ایران به خصوص بعد از دوره صفویه است؛ عنصر مهمی که علاوه بر کارکرد معروف و مشهور خود به عنوان محلی برای ورزش، نقش مؤثری در فضای جامعه سنتی ایران ایفا می‌کرده است. کارکردهای مختلف فرهنگی، اجتماعی، آموزشی،

* Basouli@acecr.ac.ir ، ۰۹۱۳۱۵۴۵۰۹۰

معنا و هویتی است که این عنصر در گذر تاریخ پیدا کرده است. بررسی کارکردهای مختلف زورخانه در برهه‌های مختلف زمانی، می‌تواند نگرشی منظرین به آن تلقی شود تا بتوان جایگاه و معنای زورخانه را در جامعه ایرانی تعریف کرد. کارکردهای مختلفی در اسناد روایت شده است. روایات متفاوتی که نشان از پیچیده‌بودن عمق این عنصر ساده در فضای شهر ایرانی دارد. در این مقاله با نگاهی منظرین به زورخانه پرداخته شده و با تحلیل ریشه‌های تشکیل آن و کارکردهای فراورزشی زورخانه در ساختار شهری و اجتماعی در ایران قدیم چگونگی تبدیل آن به یک منظر خاص شهری با هویتی ایرانی بررسی شده است.

فرضیه تحقیق

برای تبدیل شدن یک مکان به منظر، باید به رابطه مکان با انسان و جامعه پرداخت تا بتوان ادراک مشخصی از آن به دست آورد. به نظر می‌رسد زورخانه، علاوه بر کالبد معماری و شکل ظاهری خود، دارای هویتی خاص بوده که جامعه ایرانی آن را در طول زمان، نگه داشته است. این بنای ارزشمند به دلایل مختلفی شکل گرفته و در عمر طولانی خود کارکردهای زیادی در شهر ایرانی داشته است. این کارکردها می‌توانند هویت متفاوتی برای زورخانه تعریف کنند تا بتوان آن را نه به عنوان یک مکان تاریخی، بلکه به عنوان یک منظر مهم در شهر ایرانی تعبیر کرد که می‌تواند جایگاه خاصی در گردشگری منظر داشته باشد.

روش تحقیق

روش مورد استفاده در این تحقیق، توصیفی-تحلیلی است. مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای بر مبنای جمع‌آوری کتب و مقالات معتبر مرتبط با زورخانه صورت پذیرفته است و داده‌های اولیه پس از بررسی و مطالعه، به صورت توصیفی بیان شده است. با بررسی و تحلیل این داده‌ها، استخراج تحلیلی جهت بررسی منظرین زورخانه و کارکردهای آن، انجام شده است.

پیدایش زورخانه

واژه زورخانه را برای نخستین بار مرحوم «محمد معین» در فرهنگ معین وارد کرده است و سپس ویراستاران و تنظیم‌کنندگان لغت‌نامه دهخدا با استفاده از تعریف معین و افزودن اطلاعاتی پیرامون زورخانه آن را در ذیل حرف «ز» آورده‌اند. این نام مرکب از حدود عصر صفویه در ادبیات به کار برده شده است (الهی، ۱۳۷۳، ۷۲۷). اصطلاح زورخانه از «زور» و «خانه» تشکیل شده است. واژه «زور» ممکن است به معنی قوت و نیرو باشد یا به معنی آب مقدس «زو»

به انجام یک سری حرکات ژیمناستیک سنتی و پرورش اندام می‌پرداختند (روشار، ۱۳۸۳، ۵۰). نهادی مردمی که در طول تاریخ تکوین یافته، محلی که در آن فعالیت بدنی انجام می‌شده (گودرزی، ۱۳۸۳، ۱۵۱) و در عین حال یک منبع هویتی است که بخش‌های مختلف آن در هماهنگی با یکدیگر به خلق هویت پهلوانی می‌پرداخته است. هویتی که برای جامعه کارکردهای مختلفی از قبیل حمایت‌گری، دستگیری و انسجام اجتماعی است (امینی‌زاده و باستانی، ۱۳۹۳، ۸۱). ورزشکاران در زورخانه در کنار تقویت جسم، ایمان خود را نیز تقویت می‌کردند. از این‌رو افرادی باایمان، باگذشت، جوانمرد و بااخلاق در زورخانه‌ها پرورش یافته‌اند (منتظرالقائم و حقی، ۱۳۹۷، ۷۲). این ورزش تنها ورزشی است که با دعا شروع و با دعا ختم می‌شود (عسکری نوری و طاهری خوشنوی، ۱۳۸۸، ۱۳۷). این امر زورخانه را از دیگر اماکن ورزشی سنتی در فرهنگ‌های کهن دیگر متمایز می‌سازد. اصول بنیادین این عنصر شهری، پرورش تن و اندیشه در کنار هم بوده است. به گونه‌ای که در جامعه سنتی ایران، زورخانه به عنوان جایگاهی مقدس برای پروردن تن و اندام و نیرومندکردن اندیشه و اخلاق مطرح می‌شود (بلوکباشی، ۱۳۸۳، ۳۸).

منظر واژه‌ای است که معانی گوناگونی دارد، یکی از رایج‌ترین معنای آن، ادارک بصری به هم‌پیوسته یک نما یا یک قاب منظره از پیش در نظر گرفته شده یا تصادفی، یا یک مکانیسم پیچیده است که امکان تبیین و پیش‌نمایش مکان‌هایی از جهان را می‌دهد (نونش، ۱۳۹۲، ۵۰). در واقع منظر را می‌توان، گونه‌ای دیگر از مکان دانست که محصول تعامل انسان و محیط در فضاهای بیرونی است که دارای ماهیت مکان و محصول تجربه انسان در فضا است؛ هرچند فضای منظر با فضای معماری تفاوت زیادی دارد (باصولی، ۱۳۹۷، ۳۴) منظر محل تلاقی جغرافیا و تاریخ است. جایی که در آن اتفاقی رخ داده و روایتی خاص وجود دارد. منظر یک محیط اجتماعی مکانی و هم یک تصویر فرهنگی است. می‌توان گفت منظر رسانه‌ای است که درون تفکرات مادی و خیال‌پردازانه جوامع مختلف لانه کرده و مجسم می‌شود (حبیبی، ۱۳۸۹، ۴۰). با این توصیف منظر فراتر از یک مکان بوده و ترکیب بی‌نظیری است از آنچه دیده می‌شود و آنچه می‌تواند تفسیر شود. زمانی که یک عنصر کارکردی منظرین پیدا می‌کند، تبدیل به موجودی زنده و پویا می‌شود که متأثر از انسان و ارتباط با جامعه پیرامونی آن است. مکانی که صرفاً کالبد نبوده و دارای معنا و هویتی خاص می‌شود.

در پیدایش زورخانه و دلایل ایجاد آن نظریات متعددی وجود دارد، ولی آنچه بیشتر از دلایل پیدایش اهمیت دارد،

ساختمان زورخانه و آداب و رسوم آن به دلایل متعدد شبیه و نزدیک به آداب و رسوم مهریست و این یعنی آن آداب نزد زورخانه‌کاران رعایت شده (الهی، ۱۳۷۳، ۷۳۲) و توسط افراد مختلف مورد بررسی قرار گرفته است.

«مهرداد بهار» در مقدمه کتاب «بررسی فرهنگی اجتماعی زورخانه‌های تهران»، آداب رایج در زورخانه را مربوط به آیین مهر در ایران و روم بر شمرده است (گودرزی، ۱۳۸۳، ۱۶۵). او در مقاله دیگری خاستگاه این ورزش را آیین مهر می‌داند و مثال‌هایی مانند برهنه‌بودن، مردانه‌بودن، گودبودن و ... را تأثیر آیین مهر در این ورزش می‌داند (حیدری و دولت‌شاه، ۱۳۹۱، ۵۸). برخی از محققین دلایل دیگری را برای تطبیق این مکان با آیین مهر ارائه کرده‌اند. مانند:

مناسک مهری اغلب در غارها انجام می‌شد، اما در شهرها که غاری وجود نداشت این معابد را در زیرزمین بنا می‌کردند. به عبارتی معابد می‌باید در گودی قرار می‌گرفتند. در این معابد هیچ روزن و نوری وجود نداشت (صیرفی، ۱۳۸۸، ۲۰). و یا در بخشی دیگر در زورخانه نیز مانند آیین مهر، تنها کسانی که به سن بلوغ رسیده‌اند، حق تشریف دارند (همان، ۲۱).

و یا در تحقیق‌های دیگر نیز، برخی نمادهای معماری یا حتی وسایل مورد استفاده در ورزش زورخانه را برگرفته از مراسم آیین مهر دانسته‌اند.

در کتاب «مینو خرد پهلوی» راه درهم شکستن قوای اهریمنی به این وسیله توصیه شده که ایرانیان روح دانش را پشتیبانی خود کنند و جامعه اطمینان را بر تن کنند و سپر راستی را در دست گیرند و با گرز شکرگزاری و کمان آمادگی با آنچه از اهریمن است بجنگند (عسکری نوری و طاهری خوشنوی، ۱۳۸۸، ۱۳۸).

ب. منشأ زورخانه بعد از دوران اسلام در ایران است: یکی دیگر از زمان‌هایی که پیدایش زورخانه به آن نسبت داده می‌شود، دوران آغاز اسلام و بعد از حمله اعراب به ایران است. برخی صاحب‌نظران بر این باور هستند که زورخانه در واقع محلی پنهانی برای آمادگی ایرانیان برای مبارزه بوده است.

ایرانیان با ایجاد و تعمیر زورخانه در سراسر مملکت، اولین کانون‌های استقلال‌طلبی را در پشت پرده استتار ورزش به وجود آوردند و با میل که شبیه گرز، کباده که مانند کمان و سنگ بود که به جای سپر ساخته شده و درحقیقت سلاح‌های بدلی جنگی بودند، شروع به نیرومندساختن بدن خود برای بهتر به کار بردن سلاح‌های اصلی جنگ کردند (کاظمینی، ۱۳۴۶، ب، ۵۵).

اگر از بعد فرهنگی اجتماعی به این ورزش بنگریم، رنگ

که در خانقاه می‌نوشیدند، با توجه به نوشیدنی‌های قدیم در زورخانه، شباهت زیادی بین مراسم قدح‌نوشی در خانقاه و زورخانه وجود دارد و تأمل در ورزش زورخانه که در آب زور و زورخانه مشترک است، قرابت زیادی بین فرهنگ مغانه و فرهنگ زورخانه مشاهده می‌شود (نیکوبخت، ۱۳۸۰، ۱۲۶). ساختار موجود در زورخانه و ابهام در تاریخ و نحوه شکل‌گیری آن باعث شده است، صاحب‌نظران از زوایای مختلفی به این عنصر مهم نگریده و با تطبیق ویژگی‌های آن با برخی نمادها، روایت‌ها و مؤلفه‌های فرهنگی-اجتماعی در دوران گذشته، ایجاد و دلایل ایجاد را به زمانی در تاریخ سرزمین باستانی ایران نسبت دهند. بررسی پیدایش زورخانه از آن جهت اهمیت دارد که می‌تواند در تعریف هویت و درک معرفت آن کمک کند. زیرا منظر عنصری عینی است که شکل‌گیری آن در ذهن جامعه مرتبط با آن، در طول تاریخ صورت می‌پذیرد و متأثر از فرهنگ، اعتقادات و سبک زندگی در هر دوره تاریخی است. به طور کلی در مطالعات انجام شده، سه مقطع زمانی در خصوص منشأ ایجاد زورخانه بیان شده است:

الف. منشأ زورخانه و ساختار آن برگرفته از آیین مهر است: یکی از روایاتی که در پنجاه سال اخیر توسط برخی صاحب‌نظران ارائه شده، شکل‌گیری زورخانه و ورزش باستانی براساس تأکیدات آیین مهر است. برخی قدمت زورخانه را در ایران بیش از سه هزار سال می‌دانند (زارعی و سیاه‌سرای کجوری، ۱۳۹۷، ۷۲۲). با توجه به برخی قرابت‌های نمادین و محتوایی بین زورخانه و باورهای موجود در آیین مهر، این گمان وجود دارد که این ورزش در آن دوران شکل گرفته است و به مرور زمان در فرهنگ ایران نهادینه شده است.

قدمت و منشأ ورزش باستانی ایران، چنانکه از نام آن پیداست، به دوران قبل از اسلام برمی‌گردد. این ورزش تأثیرات فراوانی از تفکرات دینی قبل از اسلام (آیین مهری و دین زردشتی) گرفته و بسیاری از باورها و مناسک آن ادیان در این ورزش نمایان شده است (حیدری و دولت‌شاه، ۱۳۹۱، ۷۰).

هویت پهلوانی و جوانمردی از گذشته در میان ایرانیان وجود داشته و منشأ آن را باید در آیین مهر جستجو کرد (امینی‌زاده و باستانی، ۱۳۹۳، ۶۸). ایرانیان قدیم بر این باور بودند که سعادت روحانی ایشان در نتیجه برخورداری از جسمی سالم و قوی میسر خواهد بود (دوستخواه، ۱۳۷۱، ۱۴۱). این امر با توجه به آن که یکی از اهداف عالی ایرانیان از ورزش‌های جنگی و پهلوانی در دوران گذشته آماده‌ساختن خود برای کشتی‌گیری و نبرد تن به تن بوده است (کاظمینی، ۱۳۴۶، الف، ۲۹)، از طرفی

ج. زورخانه بعد از حمله مغول‌ها به ایران ایجاد شده است: حمله مغول‌ها به ایران سرآغاز تغییرات وسیعی در تاریخ و اجتماع سرزمین ایران بوده است. صاحبان این نظریه بر این باورند که زورخانه به عنوان نهادی مردمی و با خاستگاهی سیاسی و با رویکردی ملی و مذهبی پس از حمله مغول ظهور، نشو و نما می‌کند (گودرزی، ۱۳۸۳، ۱۶۸) و در واقع پیدایش نام زورخانه عموماً از دوران مغول است و در عصر صفویه به اوج خود می‌رسد (همان، ۱۶۴) و قیام سربداران و حتی صفویه تحت تأثیر زورخانه است (کاظمینی، ۱۳۴۶، ب، ۵۵).

حکما و دانشمندان که هادیان و راهنمایان مردمند، چون منافع ورزش و لزوم آن را مسلم می‌دانستند، درصدد برآمدند وسیله‌ای برانگیزند که مردم بتوانند از راه تمرین و ورزش، تندرستی و قدرت و توانایی از دست داده را به دست آورند. ایجاد زورخانه نتیجه فکر و اندیشه این زمره مردم است. بدین معنی که در نقاط دورافتاده و در زیرزمین‌های پنهان، مراکز مقدسی به وجود آوردند (ره‌آورد، ۱۳۳۵، ۱۴۰). به طوری که صفحات تاریخ نشان می‌دهد نخستین کسی که طرح زورخانه به سبکی که هنوز هم باقی است را بنا نهاد، پهلوان «محمود پوریای ولی» است. او در نیمه دوم سده هفتم می‌زیسته است (همان، ۱۴۱) و (صدیق ایمانی، ۱۳۴۳، ۶). این دوران همزمان با گسترش صوفی‌گری در ایران است، همان‌گونه که صوفیان در خانقاه و معابد با تزکیه نفس خود را برای مقابله با دشمن بیرونی (نفس) آماده می‌کردند و پهلوانان نیز در زورخانه‌ها با تقویت قوای جسمانی آماده مبارزه با دشمن بیرونی و درونی می‌شدند (حیدری و دولت‌شاه، ۱۳۹۱، ۵۹). ورزش فوق قبل از اسلام به صورتی وجود داشته که بعد از اسلام به علت رواج صوفی‌گری ورزش زورخانه‌ای نیز به تصوف آمیخته شده است. از جمله نشانه‌های نفوذ تصوف در ورزش باستانی شباهت تکیه‌ها و خانقاه‌ها به زورخانه است (داروغه‌کاظم، ۱۳۷۸، ۷۵).

علت وجود سردم در زورخانه به زمان رواج تصوف باز برمی‌گردد. برخی نیز بر این باورند که مرشد با نشستن در چنین جایی می‌توانست به راحتی رسم تشریفات و تعارفات زورخانه را در حق وارد و خارج‌شوندگان ادا کند (عمید، ۱۳۳۲، ۲۱۱).

حکمت ساختن سقف گنبدی و پنجره شیشه در بالاترین نقطه آن، توجه ورزشکاران از قعر گود به آسمان بی‌پایان و تجسمی از وجود ذات بی‌نهایت باری تعالی است که تمام اعمال و حرکات ورزشکاران در داخل گود و زیر سقف زورخانه انجام می‌شود (عسکری نوری و طاهری خوشنوی، ۱۳۸۸، ۱۴۲).

باستانی دارد، ولی اگر به عملیات و پیدایش آن توجه کنیم، بی‌شک مربوط به بعد از اسلام است (تهرانچی، ۱۳۶۴، ۳۵) و ورزش زورخانه‌ای در احیای نهضت ملی ایران بر ضد سیادت اعراب و هم‌چنین در زمان استیلای مغول در شکست و نابودی آن قوم و نیز در رستخیز زبان و فرهنگ فارسی و آیین فتوت و اخوت نقش مهمی ایفا کرده است (میرئی، ۱۳۴۹، ۱۲۰).

زورخانه هم‌چنین مرکز تربیت پنهانی مبارزان نهضت‌رهایی ایران پس از حمله اعراب نیز بوده است. ابزارهای زورخانه شبیه ابزارهای جنگی روزگاران گذشته است. ایرانیانی که قصد خروجی بر اعراب را داشته‌اند در اماکن پنهانی و زیرزمینی مشق جنگ می‌کرده‌اند (الهی، ۱۳۷۳، ۷۳۱). براساس این نظریه در زمان اسلام با گسترش تصوف، خانقاه و زورخانه تلفیق می‌شوند (امینی‌زاده و باستانی، ۱۳۹۳، ۶۸) و ایجاد زورخانه در آن برهه توسط عیاران رقم خورده است. عیاران گروهی بودند که در اواسط قرن اول هجری پدید آمدند. برخی از مورخین رشته اتصال آنها را دوران ساسانیان دانسته‌اند. مردانی شجاع و جوانمرد و از جان گذشته که کارشان شرکت در جنگ‌های مختلف بوده است، گاهی هم به راهزنی می‌پرداختند و رسوم عجیبی داشتند (عسکری نوری و طاهری خوشنوی، ۱۳۸۸، ۱۳۹). زورخانه مکانی برای تجمع عیاران بوده است (انصاف‌پور، ۱۳۵۳، ۲۱). برای این نظریه نیز برخی تطابق‌ها بین آداب زورخانه و آداب عیاران مورد بررسی قرار گرفته است.

یکی از آداب زورخانه، برهنه‌شدن پهلوان هنگام ورزش است، زیرا عیاران هنگام جنگ به نفع هر کس که بود، برای ابراز نهایت از خود گذشتگی باید با بدن عریان به جنگ می‌رفتند و فقط لنگی به کمر خود می‌بستند (باخدا، ۱۳۹۲، ۱۸۷). در بخشی دیگر ساختمان زورخانه و در کوتاه آن و بی‌وزنی آن، به خفاگاه شبیه است و گود آن به چاله حوض می‌ماند، و فتیان و عیاران ابتدا صبح‌ها در حمام و چاله حوض، حرکات و شیرین‌کاری‌هایی می‌کردند و بدن خود را آماده می‌ساختند (همان، ۱۷۶).

برهنه‌بودن پهلوانان در زورخانه شاید متأثر از آیین عیاران و شاطران (شاخه سیفی فتوت) است که با بدن برهنه به جنگ می‌رفتند و این عمل نیز به باوری به دلیل علاقه شدید آنها به حضرت حمزه سیدالشهدا بوده که در جنگ‌ها لباس نمی‌پوشید (حیدری و دولت‌شاه، ۱۳۹۱، ۶۳).

در این نظریه اعتقاد بر این است که اسناد و مدارکی که از رواج کشتی و نام پهلوانان میدان‌های زورآزمایی در آن تاریخ حکایت کند، وجود داشته، ولی در دوران حملات مغول‌ها به ایران از بین رفته است (کاظمینی، ۱۳۴۶، ب، ۳۰).

ویژه‌های در فرهنگ ایرانی و نگهداشت هویت ملی کرده است. برخی از این کارکردها عبارتند از:

الف. ترویج تفکر شیعه: فارغ از آنکه زورخانه در چه تاریخی به وجود آمده است، مهم‌ترین هویتی که در طول تاریخ برای این مکان کسب شده، مکانی مقدس و آیینی برای مذهب شیعه بوده است. زورخانه‌ها از مکان‌های مقدسی بوده‌اند که در ترویج شیعه و تقویت عقاید این مذهب فعال بوده‌اند و در دوران مختلف ضمن حفظ این آموزه‌ها و انتقال آن به نسل‌های بعدی، موفق شدند تا علوی‌گرایی را در بین طبقاتی از جامعه نهادینه کند (جعفری و قاسمی، ۱۳۹۲، ۱۴۰). جایگاه مذهب در زورخانه به گونه‌ای است که این مکان را مقدس نشان می‌دهد. تا جایی که زورخانه به عنوان مسجد دوم مطرح می‌شود (بوستانی و امینی‌زاده، ۱۳۹۲، ۱۲۴). این ورزش به مرور از چنان پیوستگی با آموزه‌های تشیع برخوردار و با آن ادغام شد که اجرای حرکات ورزشی بدون توسل جستن به اعتقادات شیعه، امری بی‌روح و ناموزون می‌نماید (جعفری و قاسمی، ۱۳۹۲، ۱۴۱) در زمانی که مراسم مذهبی شیعه سخت مورد تعرض قرار داشت و حسینیه‌ها و تکایا تحت کنترل و بعضاً بسته شده بود، در زورخانه‌ها و در هر صبح‌گاه، اذکار شیعی طنین‌انداز می‌شد (همان، ۱۶۱) این کارکرد، معنایی خاص به زورخانه بخشیده است. مکانی ورزشی که کارکردی مذهبی و مقدس پیدا کرده است.

ب. محلی برای اجرای آئین‌های مذهبی: علاوه بر ترویج تفکر شیعه، زورخانه محلی برای اجرای آیین‌های مذهبی مانند عزاداری ایام عاشورا بوده است. به گونه‌ای که در مناسبت‌های مختلف مانند تعزیه امام حسین (ع) شعرهایی خوانده می‌شد یا تبلیغ مذهب شیعه جعفری انجام می‌پذیرفته است (افسرینان، ۱۳۹۵، ۸۳). این امر با توجه به جایگاه مذهب شیعه در بین ایرانیان به خصوص از دوران صفوی به بعد، باعث تعمیق معنای مذهبی زورخانه شد.

سردم در زمان صفویه به منبری معتبر برای اشاعه مذهب تشیع در میان مردم، به خصوص در ماه رمضان و نیز در ایام عزاداری امام حسین تبدیل شد (جعفری و قاسمی، ۱۳۹۲، ۱۵۵).

ج. ترویج حس ملی‌گرایی: علاوه بر هویت مذهبی، در همه روایات مربوط به ایجاد زورخانه، از آن به عنوان عنصری ملی یاد شده است. از این‌رو عناصر موجود در آن نیز به گونه‌ای طراحی می‌شدند که بتواند این حس را تهییج کند. زورخانه به عنوان یک نهاد اجتماعی جهت تقویت، روحیه ملی و مذهبی مردم و انتقال فرهنگ اساطیری و حماسی ایران در جامعه مطرح بوده است (بلوکباشی، ۱۳۸۳، ۳۸).

د. تشکیل زورخانه در دوران صفویه رقم خورده است: یکی از پرطرفدارترین نظریات در خصوص تشکیل زورخانه، این برهه از تاریخ است. در خصوص این نظریه نیز دلایل زیادی وجود دارد. یکی از دلایل مهم آن را عدم اشاره به زورخانه در ادبیات فارسی تا قبل از صفویه می‌دانند.

به نظر می‌رسد زورخانه و برنامه‌های ژیمناستیک آن هنگامی به وجود آمدند که کشتی به یک حرفه آبرومند تبدیل شده بود، اگرچه به نظر می‌آید که تا قبل از پایان قرن هفدهم میلادی در کتاب‌های فارسی هیچ اشاره‌ای به آن نشده است (روشار، ۱۳۸۳، ۵۵) و (گودرزی، ۱۳۸۳، ۱۶۴). براساس این نظریه هرچند ممکن است برخی ریشه‌های ورزشی از قبل در نظام زورخانه وجود داشته باشد، ولی ورزش زورخانه به شکلی که امروزه اجرا می‌شود، به دوره ایران اسلامی باز می‌گردد (جعفری و قاسمی، ۱۳۹۲، ۱۴۰). تشکیل زورخانه در این دوران که دوران توسعه شیعه در ایران است باعث شده تا این مکان جایگاهی برای امتزاج فرهنگ والای ایرانی با آموزه‌های اسلام و تشیع شود (منتظرالقائم و حقی، ۱۳۹۷، ۷۷) و به همین سبب معماری و نمادهای آن برگرفته از نمادهای شیعه است.

گنبد در معماری اسلامی به یک نشانه خاص برای اماکن زیارتی و مقدس شیعیان تبدیل شده است (جعفری و قاسمی، ۱۳۹۲، ۱۵۲). گودبودن محل ورزش با روحیه ظلم‌ستیزی نهفته در اندیشه تشیع ارتباط دارد (همان، ۱۵۳).

یکی دیگر از ارکان و مکان‌های زورخانه سردم است که براساس پژوهش «پرتو بیضایی» متأثر از عزاداری‌های شیعیان در ایام محرم است (حیدری و دولت‌شاه، ۱۳۹۱، ۶۸).

کارکردهای زورخانه

فهم یک اثر یا محصول وابسته، به فهم جایگاه و ارتباط آن با نهاد جامعه است. در واقع ارتباطی که یک مکان با انسان و جامعه پیدا می‌کند، می‌تواند به آن هویتی منظرین بدهد تا بتوان مکان را تفسیر کرد. زورخانه به عنوان اثر فرهنگی، زمانی به درستی و جامعیت قابل فهم است که علاوه بر آنچه از دیدگاه علم امروز بدان نگریسته می‌شود، فراتر رفته، در ساحت فکری و تمدنی که از آن برآمده است، سنجش و تحلیل شود (افسرینان، ۱۳۹۵، ۸۰) پیچیدگی پیدایش زورخانه در تاریخ ایرانی، کارکردهای آن را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. هریک از نظریات ارائه شده در بخش قبل که توسط صاحب‌نظران مختلفی بیان شده است، کارکردهای مختلفی برای این مکان ورزشی متصور شده‌اند. کارکردهایی علاوه بر ورزش که این مکان را دارای جایگاه

چندانی نداشتند یا عارفان و اندیشمندی بودند که رهبر معنوی این صنوف محسوب می‌شدند (یاسینی، ۱۳۹۵، ۳۷).

یکی از دلایل ماندگاری زورخانه در تاریخ، همین تعلق آن به رده‌های پایین‌تر اجتماعی بوده است. در واقع در بطن جامعه بودن سبب شده است در دوره‌های مختلف متناسب با شرایط و اقتضائات کارکردهای متفاوتی داشته باشد و توسط همان جامعه حفظ شود.

و. برقراری ارتباط: در فضای شهری عناصر مختلفی وجود داشته‌اند که بستری برای ارتباط بین مردم و اهالی شهر ایجاد می‌کرده‌اند. زورخانه به عنوان یک مرکز ارتباط سنتی در فرهنگ عامه ایران مطرح است. مراکز ارتباطات سنتی در جامعه ایرانی همچون دیگر جوامع مشابه، نقش انکارناپذیری در شکل‌گیری و تربیت اخلاقی و تعیین منش‌های این جوامع و افراد آن داشته‌اند (الهی، ۱۳۷۳، ۷۲۶).

زورخانه به همراه مسجد، حمام عمومی و قهوه‌خانه یا چایخانه، مراکز اجتماعی و ارتباطی سنتی ایران را تشکیل می‌دهند (روشار، ۱۳۸۳، ۷۴).

نیاز انسان به برقراری ارتباط در جامعه ایران قدیم کارکردی خاص برای زورخانه تعریف می‌کرده است تا مردم بتوانند از طریق این مکان نیاز خود را برطرف کرده و در فضایی برابر بتوانند تعاملات خود را با جامعه گسترش دهند.

ز. کمک به دیگران: از ادوار گذشته خیرخواهی و کمک به نیازمندان با روح ورزش زورخانه‌ای عجین بوده است (زارعی و سیاه‌سرای کجوری، ۱۳۹۷، ۷۲۱). اساس آیین زورخانه در فرایند تربیت جسم و روح فرد، بر اصل انسان‌دوستی و کمک به دیگران استوار شده است (یاسینی، ۱۳۹۵، ۴۶). فضای موجود در زورخانه‌ها و رفت و آمد بزرگان و پهلوانان به این محل، جامعه محلی برای مشورت و کمک‌گرفتن و دیدن این افراد به زورخانه می‌رفتند (الهی، ۱۳۷۳، ۷۴۰).

زورخانه به ایجاد یک فضای حمایتی در میان افرادی که ورزش زورخانه را انجام می‌دهند، کمک می‌کند. این جو حمایتی در قالب کمک‌هایی تقویت می‌شود (بوستانی و امینی‌زاده، ۱۳۹۲، ۱۲۲).

ح. آموزش و فرهنگ‌سازی: زورخانه صرف نظر از یک مکان ورزشی، به آموزشگاهی برای ارائه تعلیمات والای اخلاقی و دینی و معرفی الگوهای وارسته آن تبدیل شده است (منتظرالقائم و حقی، ۱۳۹۷، ۸۹). تمامی ارکان این مکان به گونه‌ای طراحی شده‌اند که بتوانند نقشی در تعلیم و تربیت آداب و رفتار به مخاطبین شامل ورزشکاران و مشاهده‌کنندگان داشته باشند. آداب و رسوم زورخانه به افراد افتادگی، نظم، احترام، ایثار، ادب و بخشندگی آموزش

اعتقاد به ملی‌بودن و احساس تعلق نسبت به زورخانه در میان باستانی‌کاران بسیار قوی است. آنها زورخانه را همان وطن دانسته و احترام زیادی برای وطن و به تبع آن برای زورخانه قائل می‌شدند (بوستانی و امینی‌زاده، ۱۳۹۲، ۱۱۶). زورخانه محل تقویت روحیه ملی‌گرایی در حد اعلاست. اشعار حماسی و ملی که از فردوسی خوانده می‌شود همراه با نوای دل‌انگیز مرشد، تأثیر عمیق بر روحیه ملی‌گرایی در افراد حاضر در زورخانه دارد (امینی‌زاده و باستانی، ۱۳۹۳، ۶۹).

این کارکرد، می‌تواند زورخانه را به عنوان منظری خاص معرفی کند که هویتی ملی و مذهبی دارد. هرچند معماری ایرانی اسلامی به عنوان یک مفهوم مهم دارای نمادهای مختلفی است ولی کمتر عنصر معماری را می‌توان یافت که این دو معنا را در کنار هم برای جامعه تعریف کند.

د. یکسان‌بودن افراد: در زورخانه ثروت و موقعیت اجتماعی در نظر نمی‌آید و تنها مقام کسوت ورزش، تقوی و طهارت است که بر مراتب اشخاص حاکم است (کاظمینی الف، ۱۳۴۶، ۶۱) و جایگاه افراد تابعی از سنت احترام به بزرگان و پیشکسوتان است (یاسینی، ۱۳۹۵، ۳۷). برهنه‌بودن در داخل زورخانه که به یکسانی افراد کمک می‌کند، خود پایه‌ای است برای برابری و برادری (الهی، ۱۳۷۳، ۷۳۹). یکسان‌بودن افراد در محیط زورخانه این امکان را میسر کرده که تعامل متوازنی بین این عنصر و افراد جامعه به وجود آید و زمینه‌ساز درک مشترکی از فضا شود.

ه. اجتماعی برای افراد فرودست جامعه: زورخانه محلی است که در آن افراد می‌توانند در عین حال که خود را از دیگران متمایز می‌کنند، به نوعی یکپارچگی اجتماعی نیز دست پیدا کنند (روشار، ۱۳۸۳، ۵۳). معمولاً این افراد از دسته‌های فرودست جامعه بوده‌اند که می‌توانستند در این محل با یکدیگر ارتباط برقرار کرده و توان خود را معرض نمایش بگذارند. این امر به دلیل آن بوده است که اخلاقیات زورخانه در حقیقت نوعی صورت آرزویی از آن عدالت اجتماعی است که فقیران تهیدست همواره در قهرمانان نجات‌بخش جستجو کرده‌اند (الهی، ۱۳۷۳، ۷۴۰). زورخانه یکی از متعلق‌ترین چهره‌های مردمی و تکیه‌گاه قابل اعتماد برای قشر ضعیف و مظهر احقاق حق، شجاعت، ایستادگی و مقاومت در برابر ظلم، ستم و ستمگری بوده است (زارعی و سیاه‌سرای کجوری، ۱۳۹۷، ۷۲۲).

اجتماعاتی که اعضای زورخانه‌ها را تشکیل می‌دادند، مردم زحمت‌کش مزدبگیر، ناطورها، سقاها، حمال‌ها، هیزم‌شکن‌ها، سله‌کش‌ها، قاطرچی‌ها، شاطرها، ناوه‌کش‌ها، پیله‌ورها (فروشدگان کم‌مایه دوره‌گرد) بودند که درآمد

مثبتی به زورخانه در بین مردم ایجاد شود که این امر به ارتقای جایگاه آن در اذهان جامعه منجر شده است.

ک. محلی برای گردهمایی: در ساده‌ترین روایت، زورخانه یک مرکز گردهمایی سنتی است (الهی، ۱۳۷۳، ۷۳۸). محلی که افراد از گروه‌های اجتماعی مختلف دور هم جمع می‌شدند. نکته حائز اهمیت این‌که این محل توسط مردم خرده‌پا و طبقات نسبتاً پایین ساخته می‌شده است (جعفری و قاسمی، ۱۳۹۲، ۱۵۴).

ل. تمرین و آمادگی شغلی: برخی مشاغل نیاز به آمادگی بدنی خاصی داشته و صاحبان این مشاغل به محلی برای تمرین و ورزش نیاز داشته‌اند.

در قرن نوزدهم رفتن به زورخانه‌های عمومی یا خصوصی بخشی از فعالیت‌های روزمره تردستان، شاطرها، کشتی‌گیران و مردانی بود که در امور روزانه خود جایی برای تمرین‌های فیزیکی و بدنی در نظر می‌گرفتند (روشار، ۱۳۸۳، ۷۴).

م. برگزاری مراسم اجتماعی: از دیرباز برگزاری برخی مراسم مانند گلریزان و سوردادن در زورخانه‌ها به مناسبت‌های مختلف در قدیم معمول بوده است (باخدا، ۱۳۹۲، ۱۸۰). یکی از سنت‌های زیبای فرهنگ زورخانه‌ای که جنبه خیرخواهانه‌بودن این ورزش را به نمایش می‌گذارد، سنت گلریزان است (زارعی و سیاه‌سرای کجوری، ۱۳۹۷، ۷۲۲). این مراسم در روزهای جمعه یا مناسبت‌های مذهبی (عسکری نوری و طاهری خوشنو، ۱۳۸۸، ۱۴۷) و برای بزرگداشت و پاس پهلوان آزموده و قدیمی یا برای کمک به خانواده ورزشکارانی که درآمد کافی برای گذراندن زندگی خود نداشتند (صدیق ایمانی، ۱۳۴۳، ۱۴) برگزار می‌شده است. این کار علاوه بر تأمین نیاز افراد، به ایجاد همبستگی اجتماعی منجر می‌شده است (توسلی، ۱۳۷۰، ۲۱۶) یکی دیگر از مراسمی که در زورخانه‌ها وجود داشته، مراسم پاکشایی یا پا باز کردن بوده است (عسکری نوری و طاهری خوشنو، ۱۳۸۸، ۱۴۷). اجرای این مراسم باعث ارتباط بیشتر جامعه با زورخانه می‌شده است.

ن. پرورش روح و روان: در جامعه سنتی ایران، زورخانه جایگاهی مقدس برای پروردن تن و اندام و نیرومند کردن اندیشه و اخلاق بود (بلوکباشی، ۱۳۸۳، ۳۸). هدف اصلی آن پرورش روح و روان و نوعی سیر و سلوک عرفانی و معنوی برای خلوص و صیقل‌خوردن درونی و بیرونی انسان از خلال مکاشفه بوده است. مفاهیم متعالی دینی، اخلاقی، ملی و حماسی در این مکان با زبان نمادین بیان می‌شده و اهمیت پیدا می‌کرده است (منتظرالقائم و حقی، ۱۳۹۷، ۷۵ و ۸۸). آموزه‌هایی که متضمن روش و منش پسندیده

می‌دهد (امینی‌زاده و باستانی، ۱۳۹۳، ۷۶) و (بلوکباشی، ۱۳۸۳، ۳۸).

معماری و موسیقی زورخانه حائز ویژگی‌هایی همچون سادگی، مردم‌واری و سهل‌الوصول بودن است که آنها را به ویژگی‌های تعلیمی بودن نزدیک‌تر کرده و ابزاری برای آموزش فراهم می‌سازند (افسریان، ۱۳۹۵، ۸۱).

با توجه به تقدس و جایگاه مذهبی زورخانه به خصوص بعد از دوران صفوی، نقش فرهنگ‌سازی زورخانه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار شد. به گونه‌ای که به مرور زمان، خود زورخانه دارای فرهنگی خاص شد. فرهنگی که به مرور زمان شکل گرفت و نهادینه شد.

ط. تجمع متمرکز: فضای زورخانه از دیرباز قداست خاصی داشته و عمدتاً محل تجمع افرادی بوده است که در مکتب پهلوانی پرورش می‌یافته‌اند. ولی در برخی از برهه‌ها و اجتماعات به دلایل مختلف، این محل، به مکانی برای تجمع افراد شورو تبدیل می‌شده است. در برخی موارد از زورخانه به عنوان یک پایگاه گردآوری نیروی سرکوب‌کننده به صورت چماقداران خیابانی استفاده شده است و به شکل یک نیروی شبه‌نظامی و غیررسمی بازوی اعمال فشار در میان مردم عمل می‌کرده است (الهی، ۱۳۷۳، ۷۴۰).

این مکان در عین حال که به عنوان جایگاهی برای سلحشوری، جوانمردی و سایر ارزش‌های سنتی نظیر سخاوتمندی، شکیبایی و زورآزمایی جوانمردانه شناخته می‌شود، اما به عنوان مأوایی برای متمرکز کردن از قانون نیز شهره شده است. مردانی که زور بازوی خود را در اختیار فردی قرار می‌دهند که پول بیشتری به آنها بپردازد (روشار، ۱۳۸۳، ۴۹).

بیان این کارکرد از آن جهت اهمیت دارد که نشان‌دهنده استفاده منفی از فضایی است که تقدس آن را از دیگر فضاهای ورزشی متمایز می‌کرده است. به بیان دیگر، در گذر تاریخ و به شرایط زمانه، در برهه‌هایی خاص، این فضای مقدس در اختیار ناهلانی قرار گرفته که بخشی از جامعه را تشکیل می‌دادند. هرچند این امر نتوانسته است بر هویت اصلی زورخانه خدشه‌ای وارد کند.

ی. ترویج روحیه جوانمردی در جامعه: افتادگی و جوانمردی نه تنها در فعالیت‌های ورزشی و در گود زورخانه، که به خارج از گود زورخانه یعنی به جامعه نیز سرایت کرده و تأثیرات مثبتی بر جای گذاشته است. اشعار مورد استفاده، غالباً اشعار حماسی است که موجب ایجاد روحیه جوانمردی و دلاوری در افراد حاضر در زورخانه می‌شود (بوستانی و امینی‌زاده، ۱۳۹۲، ۱۱۶) تسری این امر به جامعه از سوی پهلوانان و ورزشکاران سبب می‌شد، نگرش

حیث منحصر به فرد است. اگر مکان صرفاً یک مکان فیزیکی در نظر گرفته نشود، این ابهام در چرایی تشکیل زورخانه نیز، بیانگر ایجاد این جغرافیای خاص در طول تاریخ است که عنوان زورخانه را به خود گرفته است.

منظر می‌تواند به مثابه مجموعه‌ای از نمادها و نشانه‌ها در نظر گرفته شود که انسان در طول تاریخ در تعامل و ارتباط با محیط اطراف خود به وجود آورده است. با بررسی کارکردهای مختلفی که از زورخانه بیان شد، می‌توان این عنصر معماری خاص ایرانی را به عنوان منظر در نظر گرفت. منظری ورزشی که کارکردهای فراورزشی آن مانند کارکردهای مذهبی، فرهنگی، اجتماعی، آموزشی و ... هویت منحصر به فرد به آن داده‌اند. رمز ماندگاری زورخانه در طول تاریخ نیز چندبعدی بودن آن در اجتماع ایرانی بوده است. هرگاه کارکردی کم‌رنگ‌تر شده است، جنبه‌های دیگر آن باعث استمرارش در گذر زمان شده‌اند. این هویت از این حیث نیز خاص و ویژه است. از طرفی زورخانه در درون جامعه تعریف شده است. فارغ از آن که کی به وجود آمده است، معنای وجودی آن، کارکردهای متنوعش و تشکیل آن در بطن جامعه، باعث تعریف معنایی متفاوت برای آن شده است. این موارد نشانه‌هایی هستند که می‌توانند منظر بی‌نظیری را ایجاد نمایند که در گذر زمان، بیش از پیش بر بعد ایرانی و شیعی بودن آن تأکید شده است.

در جمع‌بندی کارکردهای زورخانه می‌توان آنها را به چند دسته کلی ورزشی، مذهبی، اجتماعی، آموزشی و فرهنگی و در نهایت کارکردهای متفرقه تقسیم کرد. این تنوع کارکرد نشان می‌دهد، زورخانه دارای ویژگی‌های متفاوتی است که آن را از هر مکان دیگر در ایران و خارج از ایران، متمایز می‌سازد. ایجاد آن در کوچه پس کوچه‌های شهر ایرانی، آمیخته شدن آن با مذهب، تهییج جوانان با اشعار حماسی ملی مذهبی، ترکیب تعالی جسم و روان، استفاده از آن برای مناسبات مختلف و نقش آن در ایجاد تعامل برابر بین افراد جامعه، ویژگی‌های منحصر به فرد این مکان است که به آن هویتی خاص می‌بخشد. توجه اساسی زورخانه به چند بعد مذکور، کارکردهایی فراتر از یک مکان ورزشی برای زورخانه در جامعه ایجاد می‌کرده است. زورخانه مربوط به طبقات میانی اجتماع بوده و افرادی مربوط به این طبقه در آن رفت و آمد داشته‌اند. هرچند این رفت و آمد صرفاً محدود به این طبقه نبوده است. از این‌رو کارکردهایی متناسب با کلیت جامعه حول زورخانه شکل گرفته است. علاوه بر این با توجه به فضای خاص آن و قداستی که به مرور زمان در این فضا حاکم شده، از ظرفیت‌های مذهبی در آداب و رسوم خود بهره برده است. و بدین سبب نقشی مؤثر در جامعه و حرکت‌های اجتماعی داشته است.

افراد در روابط فردی و اجتماعی آنان بوده است (یاسینی، ۱۳۹۵، ۴۵).

گروهی معتقدند که انجام این حرکات برای تقویت عضلات و حفظ سلامتی بوده ولی صاحب‌نظران این ورزش می‌گویند اگر مقصود از این اعمال چنین بوده نیازی به تمرینات سنگین از قبیل سنگ‌گرفتن، کباده‌کشیدن و میل‌گرفتن و غیره نبوده است، بلکه می‌توانستند حرکات ساده و سبکی مانند انواع نرمش‌ها انجام دهند (داروغه‌کاظم، ۱۳۷۸، ۷۴). پدیده زورخانه به عنوان یک هم‌سرانش فرهنگی که نقش تعلیمی دارد، هریک از اجزای خود (چه موسیقی، چه معماری و چه ادبیات) را در رسیدن به هدف نهایی که تعلیم، اخلاق و حکمت است به کار می‌گیرد (افسران، ۱۳۹۵، ۸۰).

اساساً تفاوت زورخانه با سایر ورزش‌ها و آن چیزی که می‌تواند به این مکان هویت متفاوت و منحصر به فردی بدهد، توجه به این مضامین است. هیچ ورزشی به اندازه ورزشی که در زورخانه انجام می‌شود به این موضوع توجه نکرده است. جالب توجه آن که اگر همین ورزش در فضای دیگری غیر از زورخانه انجام شود، حس زورخانه را تداعی نمی‌کند.

س. سرگرمی و وسایل گذران اوقات فراغت: یکی از کارکردهای مهم زورخانه در دوران کهن، فضایی برای سرگرمی افراد مختلف جامعه بوده است (بلوکباشی، ۱۳۸۳، ۴۰). به عنوان مثال کشتی‌گیری دو پهلوان در حضور پادشاه و درباریان از تفریحات سلاطین و رسمی کهن در ایران بوده است (افشاری، ۱۳۶۸، ۵۰۲). این امر نیز باعث برقراری تعامل بیشتر جامعه با این عنصر معماری می‌شده است.

بررسی و جمع‌بندی

در خصوص زمان ایجاد زورخانه و چرایی ایجاد آن، اختلاف نظری اساسی وجود دارد. گروهی پیدایش آن را مربوط به چند هزار سال پیش و برخاسته از آیین مهر و گروهی آن را مربوط به پانصد سال اخیر و همزمان با دوران صفویه و ترویج مذهب شیعه دانسته‌اند. ولی آنچه در تمامی این روایات مشترک است، تأکید زورخانه بر پرورش جسم در کنار تعالی روح و روان است. به بیان دیگر، نقطه مشترک نظریات، نحوه عملکرد و کارکرد زورخانه در فضای اجتماعی ایران است. عملکردی که این مکان را نه فقط به عنوان یک محل ورزش، بلکه به عنوان یک نماد فرهنگی که دارای خصوصیات منحصر به فردی است معرفی می‌کند. زورخانه محل ورزشی است که ورزش با روح و روان، تعالی شخصیتی، تعلیم و تربیت و مذهب آمیخته شده و از این

نکته دیگری که می‌توان به آن اشاره کرد، تأثیر این مکان بر فرهنگ جامعه پیرامونی خود است. در معماری، عمدتاً فرهنگ بر کالبد تأثیر گذاشته و باعث تغییراتی در شکل و ظاهر بنا می‌شود. ولی در این مصداق، این مکان است که نقشی مؤثر در ترویج فرهنگی خاص در بین جامعه ایفا می‌کرده است.

زورخانه به عنوان یک نماد فرهنگی که از ایران قدیم به یادگار مانده است، دارای ظرفیت‌های بی‌ظنیری به عنوان یک جاذبه گردشگری فرهنگی است که می‌تواند نشان‌دهنده آثار ناملموس فرهنگی گرانقدری باشد. آداب و رسومی که در هنگام اجرای ورزش باستانی نسل به نسل منتقل شده و پاس داشته شده است.

با توجه به مباحث بیان شده، می‌توان زورخانه را به نه عنوان یک مکان تاریخی، بلکه به عنوان منظری فرهنگی در نظر گرفت که علاوه بر بعد مادی و فیزیکی خود، دارای بعدی ذهنی و معنایی است و علی‌رغم ظاهر ساده دارد، مفهومی بسیار پیچیده در خود نهان کرده است و این امکان را برای ببیننده مهیا می‌سازد تا بتواند آن را براساس ذهنیت خود تفسیر کند. مرور کارکردهای زورخانه می‌تواند در ایجاد نگرش منظرین مؤثر واقع شود.

این امر زمانی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند که وسعت مفاهیم ترکیب‌شده با این مکان، منظری را به وجود آورده است که از هر حیث منحصر به فرد است. به خصوص اگر این بنا و کارکردهایش با هم‌تایانش در برهه‌های زمانی مختلف مقایسه شود. تعداد زیادی زورخانه در شهرهای ایران وجود دارند که برخی از آنها در بناهای قدیمی بنیان نهاده شده‌اند. هرچند زورخانه‌های جدید نیز همان سبک معماری و آداب و رسوم قدیم را حفظ کرده‌اند. تبیین عملکردها و نگاه منظرین به زورخانه می‌تواند در معرفی این مکان و آداب و رسوم آن به عنوان یک میراث ناملموس که منحصر به ایران قدیم است و یک مقصد گردشگری منظر، نقشی اساسی داشته باشد و موجب توسعه بینش گردشگر نسبت به فرهنگ ایرانی اسلامی شود.

فهرست منابع

- افسریان، سید سبحان. (۱۳۹۵). معماری و موسیقی تعلیمی در زورخانه. باغ نظر، ۱۳ (۴۲)، ۷۹-۸۸.
- الهی، صدرالدین. (۱۳۷۳). نگاهی دیگر به سنتی کهن: زورخانه. *ایران‌شناسی*، ۶ (۲۴)، ۷۲۶-۷۴۵.
- افشاری، مهران. (۱۳۶۸). جوانمردی و قلندری و فرهنگ عامه ایران. *چیستا*، ۵۷ (۵۸)، ۴۹۳-۵۰۵.
- امینی‌زاده، سینا و باستانی، داریوش. (۱۳۹۳). زورخانه و منابع هویت‌یابی آن. *فصلنامه توسعه اجتماعی*، ۹ (۱)، ۶۷-۸۴.
- انصاف‌پور، غلام‌رضا. (۱۳۵۳). تاریخ و فرهنگ زورخانه و گروه‌های

- اجتماعی زورخانه‌رو. تهران: وزارت فرهنگ و هنر.
- باخدا، فرزانه. (۱۳۹۲). آیین جوانمردی به مثابه الگویی اخلاقی اجتماعی. *فصلنامه تخصصی اخلاق و حیانی*، ۱ (۳)، ۱۷۳-۱۹۰.
- باصولی، مهدی. (۱۳۹۷). نگاه منظرین به حمام عمومی، عناصر و کارکردهای آن. *مجله منظر*، ۱۰ (۴۵)، ۳۴-۴۳.
- بلوکباشی، علی. (۱۳۸۳). نقش و کارکرد اجتماعی زورخانه در جامعه سنتی ایران. *حافظ*، ۹ (۹)، ۳۸-۴۱.
- بوستانی، داریوش و امینی‌زاده، سینا. (۱۳۹۲). کاوش کیفی ورزش باستانی زورخانه (مطالعه موردی: ورزشکاران شهر کرمان). *فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی*، ۳ (۹)، ۱۰۹-۱۳۳.
- توسلی، عباسعلی. (۱۳۷۰). *نظریه‌های جامعه‌شناسی*. تهران: انتشارات سمت.
- تهرانچی، محمد مهدی. (۱۳۶۴). *پژوهشی در ورزش‌های زورخانه‌ای*. تهران: انتشارات کتابسرا.
- جعفری، علی‌اکبر و قاسمی، نعیمه. (۱۳۹۲). ورزش باستانی زورخانه و جایگاه آن در ترویج تشیع. *فصلنامه علمی پژوهشی شیعه‌شناسی*، ۱۱ (۴۲)، ۱۳۹-۱۶۸.
- حبیبی، امین. (۱۳۸۹). منظر راهی برای شناخت جهان. *مجله منظر*، ۲ (۱۲)، ۴۰-۴۵.
- حیدری، علی و دولت‌شاه، ناصر. (۱۳۹۱). جلوه‌های تصوف، فتوت و مذهب تشیع در ورزش باستانی و زورخانه‌ای ایران. *دو فصلنامه پژوهش در مدیریت ورزشی و رفتار حرکتی*، ۲ (۴)، ۵۷-۷۲.
- داروغه‌کاظم، ابوالقاسم. (۱۳۷۸). موسیقی در زورخانه (بخش اول). *مقام موسیقایی*، ۵ (۵)، ۷۴-۷۷.
- داروغه‌کاظم، ابوالقاسم. (۱۳۷۸). موسیقی در زورخانه (بخش دوم). *مقام موسیقایی*، ۶ (۶)، ۶۲-۶۵.
- دوستخواه، جلیل. (۱۳۷۱). *اوستا*، جلد اول. تهران: انتشارات مروارید.
- روشار، فیلیپ. (۱۳۸۳). هویت‌های زورخانه. *گفتگو*، ۴۲ (۴)، ۴۹-۷۹.
- ره‌آورد، حسن. (۱۳۳۵). زورخانه. *مردم‌شناسی و فرهنگ عامه ایران*، ۱ (۳)، ۱۳۸-۱۴۶.
- زارعی، عظیم و سیاه‌سرابی کجوری. (۱۳۹۷). تجزیه و تحلیل انگیزه‌های مشارکت در بازاریابی خیرخواهانه با تأکید بر فعالان ورزش زورخانه‌ای: رویکرد ترکیبی. *مدیریت ورزشی*، ۱۰ (۴)، ۷۲۱-۷۴۰.
- صدیق ایمانی، مصطفی. (۱۳۴۳). زورخانه و ورزش باستانی. *هنر و مردم*، ۲۶ (۲۶)، ۶-۱۵.
- صیرفی، هایده. (۱۳۸۸). مقایسه تطبیقی آیین مهر و آیین زورخانه‌ای ایران، براساس جستار زنده‌یاد دکتر مهرداد بهار. *رشد آموزش تربیت بدنی*، ۱۰ (۲)، ۱۶-۲۳.
- عسکری نوری، دکتر و طاهری خوشنو، حشمت‌الله. (۱۳۸۸). بررسی مردم‌شناختی ورزش باستانی زورخانه‌ای. *فصلنامه فرهنگ مردم ایران*، ۶ (۶)، ۱۳۷-۱۴۵.
- عمید، حسن. (۱۳۳۲). *فرهنگ فارسی عمید*. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- کاظمینی، کاظم. (۱۳۴۶ الف). تاریخ مختصر زورخانه و ورزش باستانی و موجدین آن پهلوانان و عیاران و شاطران. *هنر و مردم*، ۵۵ (۵۵)، ۲۸-۳۴.
- کاظمینی، کاظم. (۱۳۴۶ ب). زورخانه. *هنر و مردم*، ۵۶ (۵۶)،

۶۲-۵۵

- نونش، خوائو. (۱۳۹۲). منظر، زمینه ادراک تحول. منظر، (۲۳)۵، ۵۲-۵۰.
- نیکوبخت، محمد. (۱۳۸۰). تربیت بدنی در آیینة فرهنگ و ادبیات ایران. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی شهید بهشتی.
- یاسینی، سیده راضیه. (۱۳۹۵). کارکردهای تربیتی و فرهنگی آیین‌های زورخانه. دوفصلنامه علمی پژوهشی تربیت اسلامی، ۱۱(۲۲)، ۴۸-۲۹.
- گودرزی، محمود. (۱۳۸۳). سیر تطور ورزش باستانی و زورخانه در ایران. حرکت، (۲۲)، ۱۴۹-۱۷۰.
- منتظرالقائم، اصغر و حقی، پروین. (۱۳۹۷). مفاهیم ملی و مذهبی سازنده مکتب تربیتی زورخانه. فصلنامه فرهنگ مردم ایران، (۵۲)، ۷۱-۹۷.
- میرئی، حسن. (۱۳۴۹). آیینة پهلوان‌نما. تهران: نشر میهن.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Bagh-e Nazar Journal. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله:

باصولی، مهدی. (۱۴۰۰). نگاه منظرین به زورخانه، دلایل ایجاد و کارکردهای آن. باغ نظر، ۱۸(۹۴)، ۹۱-۱۰۰.

DOI: 10.22034/BAGH.2020.225300.4505
URL: http://www.bagh-sj.com/article_126827.html

